

מלחמות שאול ומלחמות דוד בספר שמואל

עמוס פריש

בית מקרא נד (תשס"ט) חלק ב', עמודים 70 - 93

סיכום המאמר

הקדמה

המלחמות תופסות מקום נכבד בקורות עם ישראל ובמקרא, ובספר שמואל כולו מופיעים סיפורים ודיווחים על מלחמות. ניתן לדון במלחמות המקרא מזווית ראייה צבאית, כפי שעשו חוקרים מספר (יגאל ידין, לדוגמא), אך במאמר זה דן המחבר בזווית ראייה ספרותית – השתלבות ותרומת סיפורי המלחמות לספר שמואל.

המחבר מציע 4 תפקידים לסיפורי המלחמות בספר שמואל (לא כל ארבעתם מופיעים בכל אחת מהמלחמות):

- למלך חובות צבאיות, וסיפורים אלו מציגים כיצד הוא מממש חובות אלו.
- השוואה בין שאול לדוד.
- השוואה בין שאול או דוד לאישים אחרים.
- הענשת שאול והענשת דוד.

מלחמה – חובת המלך

הרמב"ם כותב כי המשימות המוטלות על המלך הן הנהגת הצבא ושיפוט, ומביא כראיה את בקשת העם בשמואל א' (זו אינה ראייה לדעת המחבר, אך הוא מקבל את התפיסה של החובה הצבאית) תפיסה זו חוזרת במקרא. המחבר מוסיף את חובות המלך לאלוהיו: לזכור כי מעליו אל עליון, ולציית לדבר השם.

מלחמות שאול

- שאול מוצג באופן חיובי בהצלת אנשי יבש גלעד: הוא מתגלה כאדם בעל זיקה לאומית, ומנהיג צבאי מוכשר. לאחר נצחונו הוא חס על המזלזלים בזכותו למלך, ותולה את הנצחון בהשם. אם כן – המלך שאול מבצע את תפקיד ההגנה הצבאית, ועומד בחובותו הדתית להכיר באלוהים כמי שקובע את תוצאות המלחמה. השורש יש"ע מנחה את סיפור המלחמה בגלעד, ומדגיש את שאול כמושיע (ואת ענותנותו):
 - הזלזול בשאול (לפני הנצחון) "מה יושיענו זה".
 - הצהרת אנשי יבש לנחש העמוני "ואם אין מושיע אותנו ויצאנו אליך".
 - שאול מצהיר "מחר תהיה לכם תשועה כחום השמש".
 - השם מודיע לשמואל "אשלח אליך איש מארץ בנימין... והושיע את עמי...".
- בשתי המלחמות הבאות – מכמש ועמלק, ישנו הישג צבאי לשאול, אך כשלון דתי: שאול מקריב את העולה במלחמת מכמש (בניגוד לצו שמואל), עוצר את תהליך השאילה בהשם, וחס על אגג והצאן.
- בפרשת גלית מונגדים שאול ודוד: שאול מוצג בפחדו ובכשלונו, ואילו דוד מצוין באומץ לבו ובהצלחתו.
- לאחר פרשיית גלית, ועליית דוד, שאול מבצע פעולות צבאיות שליליות:
 - נסיון לרצח דוד, דרישה מיונתן לרצוח את דוד, שליחת דוד למשימות מסוכנות.

- הביטוי "וישמע שאול" (פתח בשי"ן ומי"ם) חוזר במרדף אחר דוד ובגיוס העם למלחמת עמלק, ובזה מודגש שהפעולות שתיהן שליליות.
- את צבא הקבע האיכותי – "שלושת אלפים איש בחור", לוקח שאול למרדף אחר דוד.
- בניגוד למלחמת עמלק, שם נוהג שאול ברחמנות לא רצויה, בנוב עיר הכהנים נוהג שאול באכזריות.

מלחמות דוד

- בפרשת גלית מפגין דוד אומץ ותושיה אך גם אמונה בהשם, זו עליתו הרשמית של דוד. ישנה הקבלה בין שלושת המזלזלים בדוד לבין שלושת הצהרות האמונה שלו:
 - דוד מתרעם על ביזוי השם בידי גלית, ואליאב אחיו מזלזל בדוד מהפן המשפחתי (דוד הצעיר בבנים).
 - דוד מציג את אומץ לבו בעומדו לפני שאול, שאול מביע ספקותיו, ודוד חוזר ומביע בטחונו בהשם.
 - למול זלזולו של גלית, מביע דוד את אמונתו בהשם.
- סיפור יבש גלעד מצדיק את המלכת שאול, וסיפור גלית מצדיק את המלכת דוד.
- לאחר סיפור זה שאול ממנה את דוד לתפקיד צבאי והוא מצליח בו. דוד מוצג בהצלחתו בכיבוש ירושלים, ובשתי מלחמות בפלשתים בהן דרש בהשם. אלו הצלחות צבאיות ואמוניות.
- חטא בת שבע פותח בנושא צבאי, ובו חטא צבאי:
 - מתחוללת מלחמה, דוד שולח את יואב, את לוחמיו, ואת כל ישראל למלחמה. בצורה לא סימטרית מסיים הפסוק "ודוד יושב בירושלים" – קצר וביקורתי.
 - המפרשים והחוקרים שמו לב שמלכים אחרים יצאו בראש צבאם, בפרשה מצוין שזו "עת צאת המל(א)כים" בעוד דוד בביתו.
- גם בשעותיו הרעות, מוצג דוד כמי שהולך לפני צבאו ככל שניתן ובזה הוא עדיף על שאול.

השוואה בין דוד לשאול

- על דוד נאמר "ויושע השם את דוד בכל אשר הלך" מה שלא נאמר על שאול. על שאול "ובכל אשר יפנה ירשיע" (אמנם במשמעות של נצחון על אויבים), ועל דוד "ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו". אם כן, הצורה הלשונית המתארת את מלחמות שאול ודוד מציגות אותם באור שונה.
- שאול לא לחם כראוי בעמלק, ואף מומת בידי נער ממוצא עמלקי. חטא זה הוא סיבת מפלתו לפי שמואל. בנוסף, ישנה הסמכה בין המלכים בקשר ליחסם לעמלק: "ויהי אחרי מות שאול, ודוד שב מהכות את העמלק" – ובזה דוד ראוי לרשתו.
- שאול בנושא עמלק מודה בחטאו, אך מתרץ "חטאתי... כי יראתי את העם ואשמע בקולם". דוד, בחטא בת שבע מודה בחטא ובלא תירוץ.

השוואה בין שאול או דוד לאישים אחרים

- מלחמת יבש גלעד מוקבלת למעשה פילגש בגבעה:
 - דמיון לשוני בתחילת הסיפור "והנה שאול בא" לעומת "והנה איש זקן בא"
 - "עשו להם הטוב בעיניכם" – מול "ועשיתם לנו ככל הטוב בעיניכם".
 - ניתוח הפילגש ל 12 מול ניתוח צמד הבקר ל 12 על ידי שאול.
 - בעוד מעשה הפילגש מתאר את עוונם של בני בנימין באדישותם ובחיפוי על אנשי הגבעה, שאול מגלה אחווה לאומית, וזה מעין תיקון.
- ישנה השוואה בין שאול ליהונתן:
 - שאול חרד ממיעוט החיילים: "כי ראיתי כי נפץ העם מעלי" בעוד יונתן יוצא למשימה בסיסמא "כי אין להשם מעצור להושיע ברב או במעט".

- שאול, במלחמהת מכמש, גוזר שלא לאכול, ועל כך 3 ביקורות: "ויעף העם", יונתן אומר על איסור זה "עכר אבי את הארץ" ולאחר מכן כתוב "ויעף העם מאוד". יונתן מפר נדר זה.
- השם אינו עונה לשאול, והוא מפיל גורל ועולה יונתן, ובכך מתגלה כי יונתן הפר את הנדר. בכל זאת, העם פודה את יונתן בנימוק "כי עם אלהים עשה היום הזה" בדומה לרחמנותו של שאול בראשית דרכו בחוסו על המזלזלים בו במלחמת יבש גלעד.
- ישנה בסיפור הקבלה לסיפור גדעון – יונתן וגדעון מושוים זה לזה, בעוד שאול הוא האנטי-תיזה, ומכאן ביקורת לשאול.
- ישנה הקבלה לשונית בין דוד לאבימלך בסיפור בת שבע – וממנה נובעת ביקורת קשה.

הענשת שאול והענשת דוד

- שמואל הודיע לשאול כי בעקבות רחמנותו על עמלק לא תימשך מלכותו, ולפני הקרב בגלבע מוסיף לעונש זה גם עונש מיתה בקרב. ניתן לומר שזהו עונש אחד בן שני שלבים, או שהעונש הראשון הוא הסתר פנים הגורר לאחר מכן מוות במלחמה. בכל מקרה – המלחמה היא שהביאה עונש על שאול.
- נתן מנבא לדוד שבעקבות חטא בת שבע "ועתה לא תסור חרב מביתך עד עולם", הכוונה היא בעיקר למרד אבשלום, אך גם למות אמנון ואדוניה.